

minden sort eltakart. A költemény olvashatóvá tételére a Belügy-minisztérium Bűnügyi Technikai Intézete vállalkozott, és megkísérelte szétválasztani a szöveg és az áthúzás kétfajta vonalrendszerét. Az első eredmények nem a várt igazi, hanem további részeredményeket hoztak, nevezetesen, hogy azonos tintával írta és húzta át a vers sorait a költő, s a megírás és eltakarás között nem hosszú idő telt el. Az elfedett sorok végül úgy váltak láthatóvá, hogy sikerült megfelelő színösszetételű és sűrűségű retusfestékekkel borítani az áthúzó vonalakat, s egy nagyfokú kontrasztosság elérése után fototechnikai módszerekkel papírra másolni a felismerhetőségig kezelt eredeti sorokat. Ennek részleteiről számolnak be *Írásszakértői vélemény* címen Kárászi Attila és Polgárfi István, a szakma kitűnő ismerői.

Sok lelemény van a könyv megszerkesztettségében, a gondolatkörök feltárásában, de a képi anyag beválogatásában és a sorozat egyéni jellegét erősítő mellékletek csatolásában is. Fontos dolog, hogy színesben is napvilágot lát a Kölcsey-arc és rajzban is megjelenik az az együttes, amelyből indult és ahol önkínzó gondolataiba merülve nagygyá tudott válni. A kötet egészének gondozásában ügyes és ténylegesen is szép munkát végzett Kerényi Ferenc. (Magyar Helikon 1981.)

CSORBA SÁNDOR

JÓKAI-KÓDEX XIV–XV. SZÁZAD*

A Codices Hungarici sorozat VIII. köteteként megjelent *Jókai-kódex* egy, Assisi Szent Ferenc életét és csodáit leíró, több forrásból kompilált latin szöveg fordítását tartalmazza. Jelenlegi tudásunk szerint a kódex 1440 körül létrejött manuscriptum, egy korábbi, 1370 után keletkezett magyar kézirat másolata. Ez a feltételezett korábbi kézirat a mai napig nem került elő.

Kódexünk latin forrásainak megállapítása foglalkoztatta a könyv felfedezőjét, Ehrenfeld Adolfot, első ismertetőjét, Toldy Ferencet, valamint Szarvas Gábor és Volf György nyelvészeket is. A legtöbb eredményt azonban Katona Lajos érte el Paul Sabatiernek a századfordulón, Párizsban kiadott két kötete segítségével. Az ő kutatásait folytatta, egészítette ki P. Balázs János. Katona nyomán eljutott az ún. *Budapesti*

*A nyelvemlék betűhű olvasata és latin megfelelője. Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátva közlésezi P. Balázs János

kódexhez, elsőként vetette egybe a teljes *Jókai-kódexet* és a *Budapesti kódexet*, sok esetben pontosabb szövegváltozatokat fedezett fel azoknál, amelyeket Katona megjelölt, és a *Liber conformitatum*ban megtalálta a *Jókai-kódex* utolsó, még hiányzó alapszövegét.

A *Jókai-kódex* latin eredetije így végső soron négy forrásra vezethető vissza (a két első a már említett Sabatier-féle kiadás): *Speculum perfectionis*; *Actus Beati Francisci et sociorum eius*; *Bonaventura: Vita beati patris Francisci Assisiatis*; *Bartholomaeus de Pisis: Liber conformitatum*, ezenkívül az első két forrás variánsaira (kompilációs kódexek – ide tartozik a Budapesti kódex is). Az a latin kézirat azonban, amelyből a fordító dolgozott, elpusztult vagy lappang.

Nem ismerjük sem a fordító, sem a másoló nevét, nem tudjuk biztonsággal megállapítani, mikor és hol keletkezett az alapszöveg és a másolat. Több levéllel együtt a kódex utolsó levele is elveszett, pedig talán egy bejegyzés válaszolhatott volna valamelyik kérdésünkre. Így viszont meg kell elégednünk közvetett bizonyítékokkal.

A kiadás a nyomtatásban rendelkezésre álló jelekkel igyekszik a lehető legpontosabban megőrizni az eredeti szöveg írásképét; ahol ezt nem teheti, ott jegyzetben adja meg a magyarázatot, a szóban forgó lap leírását, sok helyütt még a fordítási anomáliákat is, a látott vagy rekonstruált írásképből levont következtetésekkel. Tagolásában megtartja a kódex sorait és oldalait, a párhuzamos latin szöveget is ehhez igazítja. A magyar kézirat csonkasága folytán érthetetlen részleteket a latinban kiegészíti. A latin szöveg oldalán jegyzetben tünteti fel a szükséges variánsokat is.

A kötet bevezetőjében P. Balázs ismerteti a kódex történetét, latin forrásait és azok szövegváltozatait, végül a kiadás olvasásához és az egyes jelölések értelmezéséhez szükséges tudnivalókat.

A kiadás végén táblázatba foglalva található a magyar fejezetek szerinti felosztásban a felhasznált latin források megfelelő lapszáma.

P. Balázs János felsorolja *A bibliai idézetek és utalások lelőhelyeit* is. Itt azonban némi hiányérzete marad az olvasónak. Tudjuk, hogy Assisi Szent Ferenc minden legendája (természetesen a *Jókai-kódex* is) szívesen von párhuzamot Ferenc és Jézus Krisztus között. Az összehasonlítás nemcsak a szövegek értelmezéséből derül ki, mint más szentek esetében, hanem nyíltan kimondatik és meg is jelenik a stigmatizációban. Mivel ez a párhuzam teljesen nyilvánvaló és az egész kódexen végighúzódik, a szövegben jó néhány, Bibliából vett idézet is található, ám ennél sokszorta több az utalás. A mutató az idézeteket közli ugyan, de az utalások jelentős részéről nem tesz említést. Pl: az angyal Masseusnak adott válasza (J. k. 19. l. 8–9. s.) utal 1 *Mózes* 32, 30-ra; a farkastörténetnek az a része, ahol Szent Ferenc a farkas elé

indul (J. k. 147. l. 25. s.), Pál Efez. 6-ra; a madárprédikációnak (J. k. 140. l. 3–4. s.) pedig még szavai is azonosak Mt 6, 26 kifejezésével. Ezért helyesebb lett volna, ha a címben csak *A bibliai idézetek leőhelyei* szerepel.

A *Névmutató* a kódexben előforduló személy- és földrajzi neveket tartalmazza: elsőként a szövegbeli alakot, ezután a latin formát, majd a mai olasz nevet és a magyarázatot.

Csaknem egy emberöltő munkája van ebben a kötetben, amelyet már régen vártunk. A belőle eredő konzekvenciák pedig újabb kötetet tennének ki. P. Balázs János a nyelvész szemével nézte a *Jókai-kódexet*, és bevezetőjében szigorúan a kiadás használatával kapcsolatos ismeretekre szorítkozott, jóllehet kutatásai során kétségtől számos irodalomtörténeti, kultúrtörténeti problémára is megoldást talált. Ha rendkívül korrekt – és elvégzett munkájához képest túl szerény – eligazító-bevezetőjét tanulmányá bővítette volna, az olvasó könnyebben el tudná helyezni a *Jókai-kódexet* a középkor eszmeáramlataiban, többet tudna meg keletkezésének miertjéről (ha nem is keletkezésének mikéntjéről), jobban érezné a kódex, s ezáltal a kiadás súlyát és jelentőségét. Kár, hogy P. Balázs János a feladata oroslánrészt elvégezve ezt átengedte másnak. A szövegkiadásból ugyanis közvetlenül adódnak bizonyos következtetések, s közülük is igen fontosak azok, amelyek a fordító személyére, iskolázottságára, gondolkodásmódjára vonatkoznak.

A *Jókai-kódex* magyar szövegének keletkezésekor a magyar nyelvű írásbeliség még nem támaszkodhatott hagyományokra, fordító-írója olyan nehézségekkel küszködött, amelyek a mostani olvasó számára felfoghatatlannak, olykor talán még nevetségesnek is tünnek. Pedig az ismeretlen fordító (valószínűleg szerény műveltségű ferences barát) roppant feladatot vállalt. Szűkös latin tudásával meg kellett értenie az előtte fekvő – sok esetben romlott latinságú – kéziratot, amely sűrűn meg volt tűzdelve az akkor általánosan használatos, és a kompilátor egyéni alkotású szórövidítéseivel, amelyek feloldása még a mai kutatót is próbára teszi. Miután a fordító ezt jól-rosszul elvégezte, szövegét magyarrá is kellett formálnia, úgy, hogy az mások számára érthetővé váljék. Sok esetben új kifejezéseket, szókapcsolatokat alkotott olyan fogalmak megnevezésére, amelyek latin megfelelőjét az egyházi nyelvben századok óta használták. Így keletkezett például a „kontempláció” megjelölésére az „isteni édesség nézése” formula.

A feltételezést, mely szerint apáca fordította volna a kódexet, kevésbé látszik alátámasztani az a tény, hogy két Szent Klára-történet található benne. A magyar szöveg itt az Actus fejezeteit követi, s az Actusban több Szent Klára-fejezet is van. Még ha el is fogadjuk, hogy a fordító szövegéből az utóbbiak hiányoztak, a „fratres Minores” for-

dítása „ez zerzettnek fraterry”-ra azt mutatja, hogy franciskánus szerzetes dolgozott a saját rendje számára.

Valószínűleg ugyanaz a személy fordította az egész legendát. (P. Balázs bevezetőjéből is tudjuk hogy kódexünk teljes egészében északi nyelvjárásban íródott.) A szövegen egységes szóhasználat vonul végig, a fordítás hibái ugyanazokra a műveltségbeli hiányosságokra vezethetők vissza.

A fordító latin tudása eléggé bizonytalan lehetett, bonyolult mondatokba igen gyakran belezavarodott, s ilyenkor már csak arra ügyelt, hogy a kiötlött szöveg legalább terjedelmében megfeleljen az eredetinek. Akárhányszor be sem fejezte a mondatot. Nemcsak a ritkább latin szavakat nem ismerte, időnként a gyakoribbakat is összetévesztette (aptus – altus). Bizonytalanságából következik az is, hogy néha „rejtett” értelmet keresett a leegyszerűbb mondatokban.

Ha latinul rosszul, olaszul egyáltalán nem tudott, Itáliában nem járt, a szövegében előforduló olasz helyneveket nem ismerte. Latin kéziratából minden bizonnyal hiányoztak az olasz mondatok latin megfelelői, ezért a következő megoldásokhoz folyamodott: saját szövegébe beleírta az olasz szót olyan formában, ahogyan el tudta olvasni, vagy „lefordította”, de értelmezésének semmi köze nincs az olasz szöveghez: „pecorella Dei” – „kerem azzokott kyk vadnak yStenne”. Az olasz mondatokat egyszerűen kihagyta. Járatlanságának ékes bizonyítéka, hogy „Perugiából” helyett (a latinban „de Perusio”) „pariSbalol”-t fordít, hiszen Párizs nevét hallotta már, Perugiáét ellenben, úgy tűnik, soha. Tekintve, hogy rendalapítója életében meglehetősen fontos városról van szó, ez eléggé meglepő. (Két lappal előbb egyszer már „ParuSia”-nak írta!)

A „sponsa” szó megfelelőjeként a magyarban *következetesen* „lyany” szerepel (l. a két Szent Klára-fejezet), pedig a szót a fordító ismeri, mert a 123. lapon értelmének megfelelően megtaláljuk: „gyewrewSet” – „gyürüset, jegyeset”. Ezenkívül a „frater”-t meghagyja ebben a formában, de a „soror”-t nem; ezt is „leány”-ra vagy „asszony”-ra változtatja. Ha a kódexet apáca fordította volna, egyrészt nem mond le az őket megillető „Krisztus jegyese” formáról, másrészt a „soror”-t ugyanolyan természetességgel használja, mint a „frater”-t.

Fordítónk a rövidítések feloldásának legegyszerűbb módját választotta: amit a szóból el tudott olvasni, vagy ki tudott következtetni, azt fordította le, tekintet nélkül a mondat értelmére. Általában keveset törődött a lefordított mondat értelmével. Javításai egyes szavakra vagy betűkre vonatkoznak, sohasem teljes mondatra. Amíg tehetette, ragaszkodott a latin szöveghez, olyannyira, hogy a szóról szóra való fordítás hibáit nem tudta elkerülni. Ezenkívül mindent megtett, hogy saját

gondolatait kirekessze kéziratából, ellentétben néhány más kódex fordítójával vagy másolójával, akik sokszor személyes megjegyzéseket is fűztek szövegükhöz.

Körülbelül ennyit tudhatunk meg a szövegkiadás alapján a Jókai-kódex fordítójáról. A további megállapítások már magának a szövegnek részletes elemzését kívánják meg.

Csak dicséret illetheti a lektort, az Akadémiai Kiadót és Nyomdát, nemkülönben a felelős szerkesztőt, amiért ezt a lankadatlan figyelmet követelő munkát ilyen pontossággal végezték. Az a módszer, amely szerint dolgozniok kellett, kizárja a logikát, hiszen a fontos épp a kódex következtelen írásmódjának, elválasztásainak reprodukálása volt, s mert a szövegben a betűjelek közül jó néhány több hang jelölésére is szolgált felváltva.

A Jókai-kódex jelen kiadása fontos eredménye és egyben nagy nyeresége a magyar középiskutatásnak. (Akadémiai Kiadó, 1981.)

ACÉL ZSUZSANNA